

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук Гордієнко Валентини Павлівни на дисертацію Вернигори Олени Леонідівни «**Формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін**», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дисертаційного дослідження. XXI століття висуває нові вимоги до вищої освіти, в цілому, і педагогічної освіти, зокрема. Майбутній вчитель української мови і літератури має бути наділений не виключно спектром професійних компетентностей, а й виконувати гуманітарну місію – формувати толерантне ставлення не лише до рідної мови і культури, а й полікультурну терпимість і повагу. Саме лінгвокраїнознавча компетентність є тією інтегративною професійною якістю педагога, без якої неможливе формування ціннісного ставлення учнів до мови, літератури, культури, історії власного народу та представників інших етносів.

Законодавчим підґрунтям якісно нової підготовки вчителів є Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018), Педагогічна Конституція Європи (2016), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки (2013), Концепція національно-патріотичного виховання молоді (2009), «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (2009), Рамкова програма ЄС щодо оновлених ключових компетентностей (2018), «Компетентності для культури демократії» (2016) тощо. У документах окреслений спектр ключових компетентностей майбутніх вчителів на основі інтегративності та міждисциплінарності.

Дисертаційна робота Вернигори О.Л. спрямована на вирішення проблем вдосконалення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін шляхом формування лінгвокраїнознавчої компетентності.

Найбільш вагомі результати дисертаційної роботи. Зміст дисертаційної роботи Вернигори Олени Леонідівни засвідчує, що дисертанткою вперше здійснено цілісне дослідження проблеми формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін; теоретично обґрунтовано і розроблено модель формування визначеної якості з урахуванням положень методологічних підходів (компетентнісного, аксіологічного, культурологічного, полікультурного,

діяльнісного, інтегративного), принципів (загальних: науковості, всебічного стимулювання позитивного ставлення до навчання, систематичності та послідовності навчання, зв'язку навчання з практикою, створення необхідних умов для навчання, вибору індивідуальної освітньої траєкторії; специфічних: інтеграції, культурологізації, аксіологізації змісту навчання, єдності в розвитку дослідницьких, комунікативних умінь та умінь міждисциплінарного аналізу, активного наставництва). Авторкою обґрунтовано педагогічні умови реалізації моделі формування визначеної якості (оновлення змісту фахових дисциплін на основі використання ціннісного потенціалу лінгвокраїнознавства, упровадження інтерактивних форм і методів у процесі вивчення фахових дисциплін, активізація навчальної і науково-дослідницької підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на основі міждисциплінарних зв'язків). Дисертанткою уведено в науковий обіг авторську дефініцію поняття «лінгвокраїнознавча компетентність майбутніх учителів української мови і літератури»; уточнено сутність понять «лінгвокраїнознавство», «фахова підготовка», «педагогічні умови формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури».

Вернигора О.Л. на основі різноманітних методик, анкет, опитувань і спостережень визначила критерії, показники та рівні лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, сформованої у процесі вивчення фахових дисциплін. Розроблений дисертанткою навчально-методичний супровід (практикум, творчо-пошукові, дослідницькі завдання, завдання для самостійної роботи, тематика проєктів з урахуванням ціннісного потенціалу лінгвокраїнознавства тощо) спрямований на оновлення змісту, форм, методів формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Достовірність результатів, положень, висновків дослідження забезпечувалася добором методів: теоретичних (аналіз, порівняння та узагальнення наукової інформації з метою визначення сутності і структури лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, обґрунтування педагогічних умов формування цієї якості; моделювання – для теоретичного розроблення моделі формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури); емпіричних (спостереження, анкетування, діагностичний інструментарій з метою визначення стану сформованості та динаміки формування означеної якості відповідно до структурних компонентів, критеріїв, показників, рівнів); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний); статистичних. Об'єктивність дослідницького пошуку зумовлена

результатами опрацювання значного масиву теоретичних праць. Це наукові праці учених, у яких розкрито філософсько-аксіологічні основи реформування вищої освіти, теоретико-методологічні засади професійного розвитку вчителя, методологічні і теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури; формування фахових компетентностей майбутнього вчителя-філолога; теоретичні напрацювання з проблеми формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх фахівців різного профілю ін.

Обґрунтованість наукових положень і рекомендацій підтверджується положеннями методологічних підходів, що слугували орієнтирами теоретичного обґрунтування і впровадження моделі лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін. Ефективність результатів проведення експериментальної роботи щодо впровадження моделі формування означеної якості підтверджена апробацією в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (на різних етапах дослідження в експерименті брало участь 482 майбутніх учителів української мови і літератури).

Дисертаційна робота логічно структурована і представлена анотацією, вступом, трьома розділами, висновками до кожного з них, загальними висновками, списком використаних джерел (341 найменування, з яких 39 – іноземною мовою). Додатки слугують наочним підтвердженням ефективності проведення констатувального та формувального етапів дослідно-експериментальної роботи.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. Теоретичні положення дисертаційної роботи О.Л.Вернигори свідчать про вагомий внесок авторки у збагачення теорії професійної освіти, насамперед теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. Підтвердженням цьому слугують уточнені дефініції базових понять дослідження на основі студіювання праць українських і зарубіжних учених: з лінгвістики, країнознавства, фольклористики, діалектології, що забезпечує міждисциплінарний контекст обґрунтування теоретичних висновків роботи. Вагомість практичного значення дослідження підтверджується тим, що оновлення змісту фахових дисциплін на основі використання ціннісного потенціалу лінгвокраїнознавства; розроблено навчально-методичний супровід (практикум з формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін («Усна народна творчість», «Діалектологія», «Вступ до мовознавства», «Вступ

до літературознавства», «Історія української літератури» тощо), у ході проведення фольклорної (фольклористичної) і діалектологічної практик, а також у розробленні творчо-пошукових, дослідницьких завдань, завдань для самостійної роботи, тематику проєктів з урахуванням ціннісного потенціалу лінгвокраїнознавства та суміжних наук (лінгвістики, фольклористики, літературознавства, діалектології, стилістики тощо).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Результати дослідження можуть бути використані викладачами фахових дисциплін на філологічних факультетах закладів вищої педагогічної освіти з метою удосконалення дослідницьких, комунікативних, презентаційних умінь, методологічної культури, інноваційного мислення, педагогічної майстерності студентів. Теоретичні узагальнення, практичні напрацювання дисертантки доцільно використовувати під час неформального та інформального навчання педагогів філологічного фаху.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності. Зміст і структура представленої дисертаційної роботи відзначається структурованістю представлення результатів та висновків, логічністю та послідовністю викладу матеріалу. Дисертанткою науково обґрунтовано мету, об'єкт, предмет, завдання наукового пошуку, теоретичні і методологічні засади дослідницького пошуку, здійснено добір доцільних методів роботи, аргументовано представлено гіпотезу дослідження. Чітко визначено внесок дисертантки у монографії, яку підготовлено у співавторстві.

У першому розділі О.Л.Вернигора на основі сучасних вимог до імплементації компетентісно орієнтованого навчання у сфері педагогічної освіти України, здійснила теоретичний аналіз проблеми компетентності як ключової якості сучасних вчителів. Нам імponує системний підхід до аналізу сутності базових понять дослідження. Дисертантка демонструє розуміння специфіки різних видів компетентностей майбутнього вчителя української мови і літератури: професійної, лінгвістичної, літературознавчої, мовно-літературної, фольклористичної, методичної, етнопедагогічної, культурологічної, етнокультурологічної, педагогічної, дослідницької та ін.

Водночас дуже детально авторка обґрунтовує поняття лінгвокраїнознавства, досліджує генезу розвитку і практику лінгвокраїнознавчих студій, наголошуючи на їх міждисциплінарному характері. О.Л.Вернигора слушно зазначає, що у зарубіжній педагогічній теорії і практиці власне поняття «лінгвокраїнознавча компетентність» не вживається, водночас акцентується увага на окремих аспектах лінгвокраїнознавчої компетентності.

Дисертанткою здійснено дефінітивний аналіз таких понять, як «фах», «фахівець», «фахова підготовка»; проаналізовано потенціал фахової підготовки

майбутнього вчителя української мови і літератури щодо формування лінгвокраїнознавчої компетентності. Звернення дисертантки до зарубіжного досвіду та студіювання вітчизняних досліджень цієї проблеми дозволило обґрунтувати авторську дефініцію лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, сформованої у процесі вивчення фахових дисциплін як інтегративну професійну якість, що визначається наявністю мотивації і ціннісного ставлення щодо набуття знань з теорії лінгвокраїнознавства й суміжних наук, дослідницьких, комунікативних і аналітичних умінь щодо вивчення лінгвокраїнознавчих реалій на міждисциплінарній основі та їх ретрансляції в освітній практиці, виявляється в спрямованості на саморозвиток і самовдосконалення у сфері лінгвокраїнознавчих студій, рефлексивному ставленні до результатів професійної діяльності (с.102), та виокремити її компоненти: аксіологічно-стимулювальний, інформаційно-змістовий, праксеологічний.

У другому розділі у результаті аналізу наукових джерел, вивчення стану сформованості лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін, узагальнення специфіки організації освітнього процесу наведено визначення сутності педагогічних умов формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін як сукупності ефективних чинників, обставин, які забезпечують успішне, інтерактивне здобуття фахових знань, формування професійних умінь і здатностей майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти (с. 120). Доцільність обґрунтованих педагогічних умов формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін (оновлення змісту фахових дисциплін на основі використання ціннісного потенціалу лінгвокраїнознавства; упровадження інтерактивних форм і методів у процесі вивчення фахових дисциплін; активізація навчальної і науково-дослідницької підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на основі міждисциплінарних зв'язків) підтверджується на формувальному етапі експериментальної роботи.

Фахово визначено критерії і показники сформованості лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі у процесі вивчення фахових дисциплін.

Аксіологічно-стимулювальному компоненту відповідає ціннісно-мотиваційний критерій формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін, що визначає мотивацію до формування зазначеної компетентності, ціннісні орієнтири, спрямованість майбутнього вчителя української мови і

літератури на формування лінгвокраїнознавчої компетентності у процесі вивчення фахових дисциплін.

Інформаційно-змістовий компонент характеризується через змістово-когнітивний критерій, який визначає рівень володіння лінгвокраїнознавчими та міждисциплінарними знаннями, їх міцністю.

Праксеологічний компонент сформованості лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін визначається діяльнісно-рефлексивним критерієм, який виявляється у здатності майбутнього вчителя застосовувати міждисциплінарний аналіз реалій; дослідницькі і комунікативні вміння, прагнення до підвищення рівня лінгвокраїнознавчої компетентності.

Для вимірювання стану та динаміки сформованості лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін підібрано інструментарій, представлений у додатках, що уможливило здійснення науково підтвердженої діагностики означеної якості у ході експериментальної роботи.

Авторкою розроблено модель формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін, що відзначається структурованістю, включає відповідні блоки (цільовий, методологічний, процесуальний, діагностичний, результативний), реалізується на інформаційному, ціннісно-регулятивному й діяльнісно-рефлексивному етапах, характеризується системністю, послідовністю і логічністю.

У третьому розділі представлено хід проведення констатувального і формувального етапів експерименту. Здійснено аналіз навчальних планів і програм дисциплін фахового спрямування щодо потенціалу формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін; застосовано діагностичний інструментарій щодо виявлення стану сформованості лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; проаналізувано стан сформованості лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін за допомогою розробленої дисертанткою діагностичного інструментарію відповідно до визначених критеріїв, показників та рівнів. у процесі вивчення фахових дисциплін. О.Л.Вернигора поетапно представила особливості упровадження моделі формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін та педагогічні умови її реалізації. На особливу увагу заслуговують запропоновані інтерактивні форми і методи, спрямовані на

формування компонентів лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. З-поміж них відзначимо проблемні лекції, зустрічі-бесіди з краєзнавцями, майстер-класи, укладання тезауруса, підготовка мікропроектів, міжпредметні семінари, семінари-дискусії тощо. Окреме важливе місце посідають спецсемінари дослідницького характеру та різні види практики. Зауважимо, що доцільність застосування цих форм і методів підтверджується завданнями кожного етапу реалізації моделі та педагогічних умов, що у підсумку за результатами експериментальної роботи на основі використання математичних статистичних методів уможливило зростання середнього і високого рівнів готовності за усіма показниками визначених критеріїв в експериментальній групі студентів.

Загальні висновки відображають ключові результати дослідницької роботи відповідно до завдань дослідження, його структури. Додатки підтверджують хід теоретичного аналізу та експериментальної роботи, слугують візуалізації логічності наукового пошуку. Оформлення списку джерел відповідає визначеним нормам. Посилання на літературу у змісті роботи оформлені з урахуванням сучасних вимог.

Дисертаційне дослідження О.Л.Вернигори відзначається ґрунтовністю науково-теоретичних положень, прогностичністю рекомендацій з метою удосконалення процесу формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін. Дисертація О.Л.Вернигори є завершеною самостійною науковою працею, що спрямована на системне формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. Однак вважаємо за необхідне висловити ряд рекомендацій, що можуть слугувати предметом конструктивної дискусії і сприяти подальшим дослідницьким пошукам дисертантки:

1. Було б доцільно більш конкретно визначити діалектичну єдність або взаємозалежність понять «філологічна компетентність» і «лінгвістична компетентність». І який зв'язок цих двох понять з лінгвокраїнознавчою компетентністю?

2. Є необхідність конкретизації поняття «фахові дисципліни», оскільки заклади вищої освіти мають високий рівень автономії і можуть формувати перелік фахових дисциплін для кожного напрямку підготовки фахівців самостійно.

3. В обґрунтуванні педагогічної умови щодо оновлення змісту фахових дисциплін лінгвокраїнознавчим матеріалом, на нашу думку, не варто применшувати значення загальноосвітніх дисциплін у формуванні

лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

4. Варто було б звернути увагу на метод дискурсивного аналізу (дискурс-аналіз) і його застосування у процесі формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін.

5. Недостатньо конкретно представлено три етапи упровадження моделі та педагогічних умов формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін: чи пов'язані вони хронологічно з навчальними курсами (роками навчання студентів)?

6. Варто було б більш детально розкрити можливості педагогічної практики, спрямовані на формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін.

Зазначимо, що висловлені побажання мають рекомендаційний характер та не нівелюють загальне позитивне враження від дисертаційної роботи.

Аналіз змісту автореферату засвідчує, що основні положення дисертаційної роботи є науково доведеними, якісно та кількісно підтверджені, висвітлені під час виступів на конференціях, семінарах міжнародного, всеукраїнського, регіонального рівнів. Результати дисертаційної роботи репрезентовано у значному авторському доробку: 22 публікаціях, з них: 1 монографія (у співавторстві); 9 статей у наукових фахових виданнях України (у тому числі 3 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних); 1 стаття у виданні України, що включене до міжнародних наукометричних баз даних; 1 практикум; 10 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Студіювання змісту автореферату дисертаційної роботи засвідчило, що за структурою та оформленням він відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України. Зміст автореферату та основні положення дисертації ідентичні.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів». Відзначаючи актуальність проблеми дослідження, наукову новизну з позиції теоретичного аналізу, практичну спрямованість дослідницького пошуку, результати впровадження у вищих закладах освіти, а також відповідність дисертаційної роботи нормативним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 зі змінами, внесеними Постановами від 19.08.2015 р. № 656 та 30.12.2015 р. № 1159, вважаємо, що дисертація на тему «Формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін» сприятиме

удосконаленню професійної підготовки майбутніх педагогів, а її авторка Вернигора Олена Леонідівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент –

кандидат педагогічних наук,
учений секретар Відділення професійної
освіти і освіти дорослих НАПН України

В.П.Гордієнко

Власноручний підпис
стверджую
Начальник загального відділу
Національної академії педагогічних
наук України

Гордієнко В. П.

(В.П. Гордієнко / Крижаненко С.О.)